

nejméně 98 (další mohly být mezi 106 ženami bez jiného určení), domy však zámožné měšťanky nakupovaly nebo prodávaly nehledě na svůj stav. Jelikož městské právo nezakazovalo ženám přijmout plnoprávné měšťanství, nebylo na překážku, aby 19 žen, většinou šlo o zámožné vdovy, bylo do seznamu nových měšťanů právoplatně zapsáno. Zatímco tyto ženy vesměs náležely ke společenské elitě, jiné samostatně provozovaly řemeslo nebo živnosti. Některé z nich patřily k štedrým donátorkám, přesto však podle autora nelze přeceňovat jejich gramotnost. Po této poměrně krátké závěrečné kapitole následují soupisy pramenů, výstižné anglické resumé a rejstříky, jež vítaně usnadňují čtenáři orientaci.

Jen ojediněle jsem v této přínosné a záslužné disertaci narazil na drobnou nesrovnalost nebo přehlédnutí. Zmíním jen nepřesnou interpretaci dvou míst z vizitačního protokolu arcijáhna Jana z Janovic na s. 246. Výpověď o situaci ve farnosti sv. Jana Na zábradlí vyznívá opačně, než uvádí Musílek. Podíl národnosti zde sotva byl vyrovnaný, když podle svědka „farníci řečeného kostela častěji se chtějí zpovídat v němčině a jen někdy v češtině“ (s. 73). Také v případě novoměstského kostela sv. Klimenta na Poříčí nelze tvrdit, že šlo o kostel s většinou německojazyčných farníků. Ti zde však sídlili a dožadovali se kněze, který by je mohl zpovídat (s. 57–58). Na některé autorovy vývody lze mít tu více, tu méně odlišné názory. Tak tomu nezdědka bývá u prací, které razí cesty novému poznání. Martin Musílek svoji knihu věnoval zesnulému historikovi Jaroslavu Mezníkovi. Ten byl na chválu skoupý, v tomto případě by jí však, jak se domnívám, nešetřil.

FRANTIŠEK ŠMAHEL

Pavλίna CERMANOVÁ, *Čechy na konci věků. Apokalyptické myšlení a vize husitské doby*, Argo, Praha 2013

412 s., ISBN 978-80-257-1003-6

Jedním z charakteristických rysů husitologického bádání posledních desetiletí je zvýšený důraz na roli, kterou sehrávalo apokalyptické myšlení. Tuto skutečnost je zde vhodné připomenout, neboť teprve poté se nám zřetelněji ozřejmí, jak závažnou událostí se stalo vydání obsáhlé monografie Pavlíny Cermanové. Česká historiografie se v ní konečně dočkala přehledného a ve svém rámci pozoruhodně komplexního zpracování tohoto důležitého fenoménu. A co více – danou práci nadto charakterizuje široký evropský záběr, registrující takřka celé období středověku, byť těžiště knihy pochopitelně spočívá v jejich bohemikálních a zejména husitologických pasážích.

Právě šíře zpracovávané problematiky a imponující evropský rozhled Pavlíny Cermanové je zřejmě tím, co čtenáře otevírajícího knihu asi zaujme ze všeho nejdříve. Autorka však nepředkládá výčet středověkých apokalypticky laděných hnutí, daleko spíše registruje myslitele, kteří významně poznamenali středověké apokalyptické

uvažování. V tomto smyslu je práce v tom nejlepším smyslu bohemocentrická; jsou v ní tak reflektovány myšlenkové zdroje, z nichž se v různé míře a v různém stupni zprostředkovanosti napájelo zejména husitské apokalyptické uvažování, které se v knize posléze stává téměř jakýmsi mohutným završením této specifické antické a středověké ideové linie.

Hodně o konkrétním obsahu publikace prozradí již samotná její struktura. Kniha je rozdělena na dvě velké části. Prvá z nich, s názvem *Moc zjevená v proroctvích*, představuje postupně tři hlavní figury apokalyptického vidění světa ve středověku, tj. v první řadě Antikrista, v pozoruhodně široké proměnlivosti jeho nesčetných interpretací, ale také tzv. posledního císaře a apokalyptického proroka. Druhá část, nesoucí název *Moc ukrytá v proroctvích: Tábor na pomezí věků*, je ještě důrazněji zakotvena v husitských reáliích a vypovídá o mimořádné intenzitě a způsobech využití apokalyptických pojmů a představ v myšlenkovém arzenálu zejména radikálnějších forem husitského hnutí. V jejích pěti kapitolách se pojednává nejprve o latinské *Postille super Apocalipsim* od Mikuláše Biskupce z Pelhřimova, která autorce posloužila jako nejvýznamnější pramenný základ celé knihy, načež se pozornost přesouvá k otázkám chiliasmu, akcentace chudoby a chápání světské moci i významu eucharistie v rámci apokalyptického uvažování.

Všechna tato témata jsou zpracována s imponující znalostí nejen domácí, ale i zahraniční literatury, což je další skutečnost, jež nám může naznačit význam publikace. Cermanová se v celé výše zmíněné tematické škále výborně orientuje; ostatně o dané problematice již publikovala řadu odborných studií. Je proto jen specifickým a hodně překvapivým projevem její skromnosti, že v závěrečném dvacetistránkovém soupisu literatury zmiňuje ze všech svých dosavadních statí, nepochybně představujících klíčovou součást současného českého diskursu na dané téma, pouze jedinou. Široký rozhled po tématu i relevantní domácí a zvláště zahraniční literatuře přitom pochopitelně umožňuje autorce jemně postihovat jak specifičtější rysy husitského apokalyptického myšlení,¹ tak i jejich prvky obecněji vlastní evropské středověké apokalyptice.

Ke kladům publikace patří i její jistá otevřenost. Cermanová se nesnaží řešit zkoumané otázky za každou cenu, ale tam, kde cítí, že by případná odpověď mohla být pouze vysoce hypotetická, je ponechává nezodpovězeny. To se týká – mám-li zmínit alespoň jediný případ tohoto druhu – například hojně diskutované otázky vlivu hereze svobodného ducha na radikální táborské učení.²

Kniha Pavlíny Cermanové podává sugestivní obraz toho, co pro středověkého člověka znamenala prorocství, byť se její zájem výlučně koncentruje na ty prorocké texty, které pojednávaly o blížícím se konci světa. Vnímavost středověkého člověka k profetickým výtvorům byla sice přirozeným důsledkem eschatologického uvažování, zároveň však bývala zvýšenou měrou podněcována v časech nejistoty i selhávání tradičních autorit, neboť s sebou přinášela naději a novou perspektivu. Má proto vnitřní logiku, jak autorka zdůrazňuje, že apokalyptický myšlenkový

1) Viz třeba jeden příklad za všechny – na s. 319 v pozn. 6 připomíná autorka výjimečnost husitského negativního militantního apokalypticismu.

2) Srov. zejména s. 174 a 334–335.

proud ve středověku byl úzce provázán s dobovou myšlenkou naléhavé potřeby církevní reformy, a že obě zmíněné ideové linie tvořily téměř až jakési spojené nádoby. Proto je i naprosto pochopitelné, že enormního významu nabylo apokalyptické uvažování v husitských Čechách. V této souvislosti zde budiž alespoň řečeno, že v rámci sledování vývoje chápání zejména Antikrista v českém prostředí klade autorka velký důraz na zlom, který s sebou oproti starším interpretacím přinesl výklad Matěje z Janova (u něhož je hodně pravděpodobné, že již mohl být inspirován i dílem Jana Viklefa). Tento hiát byl tak ostrý, že se až zdá, že Janov měl ve svém apokalyptickém uvažování blíže k následnému husitskému myšlení než ke svému obdivovanému vzoru a duchovnímu učiteli, Janu Milíči z Kroměříže. Cermanová rovněž připomíná, že profetických textů využívali a důrazně se jich dovolávali jak husitští autoři, tak jejich katoličtí oponenti. Rozdíl však byl v jejich zdrojích; jestliže první z nich kladli rozhodující akcent na bibli, ve které z hlediska apokalyptiky zaujímala klíčové postavení díla tzv. eschatologického kánonu (tj. knihy *Daniel*, *Zjevení Janovo* a *Druhý list Tesalonickým*), jejich katoličtí oponenti sahalo více po nebiblických proroctvích, do jejichž okruhu náleží například texty spjaté různými způsoby s tzv. Tiburtinskou Sibylou, Jáchymem z Fiore a Janem Rupescissou.

Silnou stránkou recenzované knihy jsou bezpochyby komparace literárních textů. Jejich nejlepším příkladem, jehož nosnost si autorka přesvědčivě ověřila již před lety,³ jsou především rozboru dvou významných spisů husitské literatury – monumentálního českého *Výkladu na Zjevení sv. Jana* od Jakoubka ze Stříbra z počátku dvacátých let 15. století a již výše zmíněné latinské *Postilly super Apocalipsim* od Mikuláše Biskupce z Pelhřimova, která vznikla zhruba o deset let později a v mnohém se o předchozí dílo opírala. Jelikož při komparacích hodně často přichází ke slovu exegeze 13. kapitoly *Zjevení*, lituji trochu, že nesáhla zvýšenou měrou i po *Řeči o šelmě a obrazu jejím* od Petra Chelčického. Možná tak neučinila proto, že daný traktát je koncipován poněkud jinak než obě zmíněné práce, ovšem i přesto by si v její knize zasloužil důkladnější reflexi, a to i z následujícího důvodu: jestliže totiž příslušné výklady Jakoubka i Biskupce dnes známe z jediného rukopisu, o Chelčického pojednání naopak víme, že bylo dokonce vydáno v 16. století i tiskem. Lze proto s jistou dávkou pravděpodobnosti soudit, že se jedná o dílo, které tehdy nejenže poutalo zvláštní pozornost,⁴ ale bylo svého času možná i vůbec nejčtenější husitskou exegezí *Zjevení Janova*.

Tím se však dostáváme k další stránce knihy Pavlíny Cermanové, o níž skoro nedokážu psát bez pocitu úžasu. Rozumím-li tomu dobře, chápe autorka svoji nedávno vydanou práci jen jako určité torzo, jehož plnohodnotným dovršením se stane teprve jí připravovaná edice Biskupcovy *Postilly super Apocalipsim*. To by mohl být i jeden z důvodů, proč výklad jen velmi sporadicky překračuje rok 1430,

3) Srov. zejména Pavlína CERMANOVÁ, *Jakoubkův a Biskupcův Výklad na Apokalypsu. Porovnání s důrazem na interpretaci antikristovského mýtu*, in: Jakoubek ze Stříbra. Texty a jejich působení, vyd. Ota Halama – Pavel Soukup, Praha 2006, s. 209–228.

4) O zřejmě nadstandardní oblibě tohoto spisu v rámci celého Chelčického díla svědčí i skutečnost, že byl tento traktát nejspíš i vůbec prvním Petrovým pojednáním, které se dostalo členům rodící se Jednoty bratrské do rukou.

ač ani husitská a bohemikální středověká apokalyptika, nemluvě o apokalyptice evropské, se tímto datem neuzavírá. Rok 1430 je však termínem, který autorka chápe jako nejpravděpodobnější datum vzniku Biskupcova spisu. V této souvislosti její kniha vlastně představuje „jen“ první část velkoryse plánovaného diptychu – část, která v pozoruhodné šíři reflektuje vývoj apokalyptického myšlení až do vzniku monumentálního výkladu *Zjevení sv. Jana* z pera táborského biskupa, po níž pak bude následovat vlastní edice zmíněného spisu. Jako celek má pak takový diptych jistě dobré předpoklady stát se mimořádným dílem, které svým významem důrazně vkročí i na mezinárodní pole.

Na knize Pavlíny Cermanové je dobře patrné, jak se autorka se svým tématem v tom nejlepší smyslu „sžila“. Přestože její práce vznikala v období výrazně zvýšeného zájmu o otázky domněle blízkého konce světa, její text se tomuto zájmu nijak nepodbízí a udržuje si neustále svou vysokou odbornou úroveň, jež mu zároveň zajišťuje trvalejší platnost. Navíc důmyslně vychází vstříc patrně jedné z antropologických konstant, neboť kdo z nás si v sobě nenese pocit končícího starého světa, po němž přijde něco, co si ne dost dobře dokáže představit? Těžko je proto možné uzavřít tuto informaci jiným konstatováním, než že je kniha Pavlíny Cermanové bezpochyby po mnoha stránkách vynikajícím počinem a představuje významné obohacení nejen husitologické, ale i obecněji české medievistické produkce.

JAROSLAV BOUBÍN

Ota HALAMA, *Svatý Jan Hus. Stručný přehled projevů domácí úcty k českému mučedníku v letech 1415–1620*, Kalich, Praha 2015

191 s., ISBN 978-80-7017-230-8

Knize Oty Halamy se dá adresovat jediná závažnější výtka. Červenobílý nevýrazný přebal s miniaturním vyobrazením bezbranného, odsouzeného a téměř svlečeného Husa, modlícího se v očekávání tělesné smrti k Bohu, vyznačuje sice křesťanskou pokoru, avšak zaujme jen málokoho. V záplavě literatury věnované v posledním čase osobnosti mistra Jana patří publikace, neotřele analyzující zrod i podoby husovského kultu v pozdně středověkých a předbělohorských Čechách, bez nadsázky mezi nejhodnotnější badatelské výsledky. Asi by se u nás nenalezl nikdo, kdo by téma zpracoval s takovou jistotou i noblesou jako Halama, bezpečně ovládající různorodý pramenný materiál. Autor se skvěle orientuje v biblickém textu a důvěrně zná netoliko dobovou liturgickou praxi, písňovou tvorbu a obsáhlou kazatelskou produkci, nýbrž rovněž práce historiografického charakteru, legendy i aktuální veršované skladby. To vše mu spolu s rozhledem po dějinách umění a dějinách knihtisku umožňuje porozumět mentalitě lidí žijících na pomezí středověku a novověku i pochopit jejich imaginaci. Samotný fakt, že knížku, kterou snad až příliš skromně označuje jako „vedení do problematiky“, sepsal kultivovaným